

המערערים :

1. רן צורף
 2. נגה רותם
 3. נעמי מרק
 4. סבסטיאן בן דניאל
 5. האגודה לזכויות האזרח בישראל
- ע"י ב"כ עוה"ד אבנר פינצ'וק ו/או דן יקיר ו/או דנה אלכסנדר
ו/או עאוני בנא ו/או לילה מרגלית ו/או עודד פלר
ו/או טלי ניר ו/או גיל גן-מור ו/או תמר פלדמן
ו/או אשרף אליאס ו/או נסרין עליאן ו/או קרן צפריר
ו/או ראויה אבורביעה ו/או משכית בנדל
ו/או רגד ג'ראיסי ו/או אן סוצ'יו
- מהאגודה לזכויות האזרח בישראל**
רח' נחלת בנימין 75, תל אביב 65154
טל': 03-5608185 פקס: 03-5608165

-נגד-

המשיבה :

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ע"י ב"כ עוה"ד בעז בן צור ו/או חגי הלוי ו/או יפעת נפתלי
בעז בן צור ושות' משרד עורכי דין
רחוב ברקוביץ 4 (מגדל המוזיאון), תל אביב
טלפון: 03-6075001 פקס: 03-6075029

סיכומים מטעם המערערים

בהתאם להחלטת בית המשפט הנכבד מיום 6.2.2012 מתכבדים המערערים להגיש את סיכומיהם.

1. ערעור זה עניינו מתחם שיקול הדעת שנתון לאוניברסיטה, שעה שהיא מגבילה את חופש הביטוי של סטודנטים בשטחה. המערערים 1-4, סטודנטים של המשיבה וחברים בהתארגנות הפוליטית "סולידריות נגד הפשיזם", ביקשו להפיץ בקמפוס עלונים וכרזות. הפרסומים (שהעתקיהם הוגשו בתיק המוצגים) אושרו והופצו גם באוניברסיטה העברית. לאחר שהמערערים קיבלו מהמשיבה אישור להפצת העלונים ופנו לקבל את אישורה להפצת הכרזות חזרה בה המשיבה ואסרה את הפצתם של העלונים ושל הכרזות גם יחד. הנימוק שניתן להחלטה היה חשש שהפרסומים מהווים לשון הרע ושהכרזות עלולות להסית לאלומות נגד האישים המופיעים בהם.

2. בית המשפט קמא בחן את הפרסומים **וקבע**, "שאין מדובר במקרה קיצון, שבו כל בר דעת, אף מבלי להיזקק להכרעה שיפוטית, יאמר, שמדובר באמירה בלתי חוקית בעליל. מאידך גיסא, גם ברור, שבמסגרת השיח הציבורי בישראל, מי שמזוהה עם הפשיזם יכול שיהיה נתון לביקורת קשה ואף לתיעוב וסלידה מצד רבים." בהמשך לכך ציין בית המשפט, כי "הדרישה, בדרך כלל, לקיום וודאות קרובה לפגיעה חמורה" בערך מוגן כתנאי להגבלת חופש הביטוי. ברם המשיבה היא גוף דו-מהותי, שרשאי לשקול את "האינטרסים היותר מצומצמים שלו, בהיבט הקנייני ואף התדמיתי..." ובענייננו – חשש לנזק תדמיתי בשל זיהוי המשיבה "עם הגישה הפוליטית או עם הדעה המובעת בפרסומים", וחשש כי הפרסומים מהווים לשון הרע ויחשפו את המשיבה לתביעה משפטית. כיוון שכך, קבע בית משפט קמא, כי כל עוד לא נטען שהחלטה "נגועה בזדון, ברצון להתנכל להשקפה פוליטית" או שיקול זר אחר, הרי שלא נחצה גבולו של "מתחם הסבירות" ואין מקום להתערבות בית המשפט.

3. **פסק הדין** מתיר להנהלת האוניברסיטה למנוע הפצת ביטוי כל אימת שקיים חשש שהוא פוגעני או שהוא עלול לגרור תביעת לשון הרע – ואפילו זו חסרת סיכוי או קלושה. הוא מצמצם את חופש הביטוי של המערערים ושל סטודנטים אחרים ומכפיף אותם לשיקול דעת גחמני בלתי מוגבל כמעט. והניסיון מלמד שבתנאים אלה גם קצרה הדרך לשרירות לב, לשיקולים זרים ולחוסר תום לב.

4. **פסק הדין** מתמקד באיזון בין החובה לקיים את חופש הביטוי לבין האינטרס הקנייני של האוניברסיטה. זה האחרון מתבטא לכאורה בחשש מפני נזק תדמיתי או מפני אחריות בנוזיקין. דא עקא שחובתה של האוניברסיטה לקיים את חופש הביטוי משמעה שאין בכוחה למנוע הפצת פרסום דוגמת הכרזה שבענייננו. האוניברסיטה היא רק "במה" – לא "דובר" ולא "עורך" וממילא לא ניתן יהיה לזהותה עם תוכן הכרזה, או להטיל עליה אחריות בעטיה. לעומת זאת, ככל שנמעיט בחובת חופש הביטוי, שמוטלת על האוניברסיטה – כפי שעושה פסק הדין - כך גם נחשוף אותה לאחריות בשל תכני הפרסום, ולנוכח זאת גם נאלץ אותה להעמיק את הצנזורה.

5. **חובתה של האוניברסיטה לקיים את חופש הביטוי** של הסטודנטים נובעת משלושה מקורות נפרדים ומשלימים: חוק זכויות הסטודנט, כללי המשפט המנהלי והחוקתי, ומעמדה החוקתי של חירות הביטוי. ניתן למצוא בפסיקה גישות שונות לגבי מקורות אלה והשילוב ביניהם, אבל כולם מבססים חובה שאינה נופלת בהיקפה מחובתה של רשות ציבורית.
6. המשיבה היא גוף דו-מהותי, שחלים עליו נורמות וכללים של המשפט הציבורי. נורמות אלה מופעלות תוך התחשבות באופיו המיוחד של הגורם שבו מדובר (והשוו: עניין **קסטנבאום** [אסמכתא מס' 15], עמ' 494). "ההיקף והעוצמה של כללי המשפט הציבורי החלים על גוף דו-מהותי מסוים יהיו קרובים יותר לאלה החלים על רשות מינהלית ככל שאותו גוף יהיה קרוב יותר במהותו לרשות מינהלית." (און [2], עמ' 207). בענייננו, למשיבה מאפיינים ציבוריים רבים ובולטים במיוחד. "מבחינת פעילותה, תפקידיה ומטרותיה מהווה האוניברסיטה גוף ציבורי" (עניין **סוקולובסקי** [22] עמ' 150; והשוו עניין **קסטנבאום** [15] עמ' 483).
7. ככלל, הנטייה להחיל על גוף דו-מהותי חובות מהמשפט הציבורי תגבר בכל הנוגע "לתחום של זכויות הפרט ולביטוייה של החירות המחשבתית האישית על צורותיה השונות" (עניין **קסטנבאום** [15], עמ' 486). אמנם "צריך להישמר שלא יוטלו על גוף דו-מהותי, שהוא ביסודו גוף פרטי, כבלים של המשפט הציבורי שיכבידו עליו ללא הצדקה לפעול באופן יעיל למילוי תפקידיו ולהשגת מטרותיו." (עניין **און** [2], עמ' 208). אבל בענייננו, תפקידה של המשיבה אינו מתמצה במחקר ובהוראה אלא גם בהכשרת אזרחים להשתתפות פעילה בהליך הדמוקרטי (עניין **אלבלדה** [7]; עניין **תמוז** [27]). על כן קיום חופש הביטוי של המערערים הוא חלק בלתי נפרד מתפקידי המשיבה ומטרותיה.
8. אכן, מעמדה של המשיבה כגוף דו-מהותי אינו גורר אחריו תחולה אוטומטית של כל כללי המשפט הציבורי על כל פעולותיה. מנגד, העובדה שהיא איננה גוף ציבורי לא גוררת אחריה "הפחתה" אוטומטית בהיקף החובות, שחלות עליה מכוח המשפט הציבורי - כפי שעשה בית המשפט קמא. בהחלט נורמות וכללים מהמשפט הציבורי יושם דגש על טיב הפעולה או התפקיד שבו מדובר.
9. מעבר לתפקידה בהכשרת אזרחים פעילים שאותו כבר הזכרנו, ההיבט הציבורי בפעילותה של המשיבה בא לידי ביטוי גם במישור חובותיה כלפי הסטודנטים - איסור אפליה והחובה לכבד את חופש הביטוי וההתארגנות של הסטודנטים (עניין **אוניברסיטת בר-אילן** [4], הנשיאה ביניש בפסקאות 25 ו-27). כיוון שכך, על פעילות המשיבה בענייננו חלים כללי המשפט הציבורי במלואם משל הייתה רשות ציבורית. "המחלוקת בין הצדדים מצויה כל-כולה בתחום המשפט הציבורי" (עניין **תמוז** [27]).
10. חוק זכויות הסטודנט משמש בחלק מהפסיקה כביסוס נוסף לתחולת המשפט הציבורי על פעילות המשיבה בתחום חופש הביטוי (והשוו: עניין **אוניברסיטת בר-אילן** [4], הנשיאה ביניש בפסקה 27). פסיקות אחרות רואות בו מקור נפרד ועצמאי לחובת האוניברסיטה לכבד את חירויות היסוד וחופש

הביטוי בכללן. פרשנות הוראות החוק וקביעת גבולותיה של החובה האמורה ייעשו בגישה מרחיבה בשים לב למעמדה הרם של חירות הביטוי (כך עשה, למשל, כב' השופט קמא בעניין [דויטשר](#) [9]).

11. מול החובה לקיים את חופש הביטוי עומדים האינטרסים הקניינים של המשיבה. אלא ש"ייתכן מצב

שבו קניין מסוים יירשם (פורמאלית) כקניין פרטי, ואולם מבחינה מהותית יהא בעל אופי ציבורי. (עניין [און](#) [2], עמ' 201; עניין [שבִיט](#) [26], עמ' 621; [אסף הראל](#) [31], עמ' 466-467). קמפוס האוניברסיטה משמש, כדבר שבשגרה, מרחב ציבורי המשרת את קהילת האוניברסיטה להתכנסויות מסוגים שונים, לפרסומים של תכנים מגוונים, להפגנות ולהופעות. במרחב זה אין זכות הקניין של האוניברסיטה עדיפה.

12. הגנה על זכויות היסוד, וחירות הביטוי בראשן, מצדיקה לעיתים התערבות שיפוטית אפילו בהתנהלותם של גופים פרטיים "טהורים" ([אילנה אורבך-דיין](#) [30]; [אהרן ברק](#) [28], עמ' 55). הנימוקים שמעלה פרופ' ברק להטלת חובות מהמשפט הציבורי על העיתונות הפרטית יפים שבעתיים לכל מוסד אקדמי הנוקט בצנזורה. כך, למשל, התיר בית הדין הארצי לעבודה קיומה של משמרת מחאה של עובדים, למרות שקבע שיש בה משום הפרעה לזכות הקניין של המעביד (עניין [ההסתדרות הכללית](#) [11], 482).

13. בכל הכבוד, בית משפט קמא הרחיק לכת במסר "המשפיל" שייחס לכרזה ולעלוניו. ההקשר "הפאשיסטי" היחיד בכרזות, הוא שמה של "סולידריות – לעצירת הפאשיזם". יש מרחק רב בין לומר על מישהו "פאשיסט" לבין הצבעה על אחריותו ל"מספר הצעות חוק... הממחישות את הצעדה אל עבר הפשיזם", כפי שנכתב בעלוניו. בית המשפט אף שגה משהסיק, כי השימוש במושג "פאשיזם" מעיד על לשון הרע. קביעה זו מתעלמת מהמשקל הגדול שניתן לחופש הביטוי הפוליטי, מההגנה היתרה שניתנת להבעת דעה על נבחר ציבור ומההלכה שלפיה אין לנקוט בצנזורה מוקדמת אלא בנסיבות קיצוניות (עניין [אבנרי נ' שפירא](#) [1]; עניין [אונגרפלד](#) [3], השופטת פרוקצ'יה בפסקה 33; עניין [חברת החשמל](#) [14], עמ' 351). אין זה אפשרי או רצוי להפוך את מושגים אלו לחסינים מפני שימוש בשיח הציבורי ולבטח אין לפסול כל פרסום המקשר בין תופעה פוליטית לסכנת הפאשיזם, שכן הדבר יאיין את הדיון הציבורי בסוגיות חשובות וישלול אפשרויות ללמידה מן העבר (עניין [פריג'](#) [24], השופטת ארבל בפסקה 23).

14. מכל מקום, בענייננו, האינטרס הקנייני שבעטיו הוגבל חופש הביטוי התמצה בחששות בעלמא ובתחושות לב ביחס לפרסום "שאינו תרחיש קיצון במישור פרסום פוגעני ומוציא דיבה" (עמוד 5 לפסק הדין). לכאורה, בהתאם לפסק הדין, די בכך שנדמה למשיבה, שפרסום מהווה לשון הרע כדי שהחלטה לפסול אותו תהיה סבירה – אפילו מבלי להתייחס לשאלה האם עומדת למפרסם הגנה. אלא שמקום שבו קיים ספק באשר "לכשרותו" של ביטוי עדיף לטעות לטובת חופש הביטוי. קיים ספק גדול אם לנוכח הנסיבות יש בפרסום הנדון משום לשון הרע, ומנגד, אין ספק שלפחות על פניו הפרסום חוסה בצל ההגנות שבחוק איסור לשון הרע.

15. המשיבה אינה "דובר" אלא רק "במה" לשוק הרעיונות שבקמפוס. פורום ציבורי מאפשר למגוון קולות להישמע, מבלי שבעלי הבמה נהפכים למזוהים עם הקולות המושמעים או לאחראים לתוכם. "הפסיקה הישראלית בנויה על זהירות גדולה ומוצדקת מפני טיעון 'מתן ההכשר' ומפני טיעון 'הפגיעה ברגשות'. ... הגבלת ביטוי משום החשש שנספק הכשר לביטוי 'רע' אם 'נתיר' את השמעתו פירושה הזנה מתמשכת של ההבנה החברתית הלא-ליברלית שלפיה 'רע' חייב 'להיאסר', ו'מותר' הוא רק מה ש'טוב' או לפחות לא 'רע' בעיני החברה." (אילן סבן [29], 482). אין חשש שהימנעות מלעשות שימוש בסמכות בהקשר של חופש הביטוי תתפרש כהבעת עמדה ערכית באשר לתוכן הביטוי (עניין נאטר [20] עמ' 307). המענה לחשש מפני זיהוי המשיבה "עם הגישה הפוליטית או עם הדעה המובעת בפרסומים" (כאמור בעמ' 7 לפסק הדין) אינו צנזורה, אלא להפך – בפרסום נרחב של "ערב רב של מודעות וידיעות... מכל גוני הקשת" (עניין אינדור 2003 [6], עמ' 167).

16. במישור המשפטי, חובתה של המשיבה לאפשר את הפצת הפרסומים מסירה את החשש, שאדם סביר יזהה אותה עם תוכנם או יראה אותה כמי שאחראית עליהם (עניין אינדור 1991 [5], עמ' 691). הוא הדין באשר לחשש מפני "הסתבכות משפטית". שיקולי המדיניות המשפטית, שעומדים בבסיס חובתה של המשיבה לקיים את חופש הביטוי בתחומה, וששוללים ממנה את הכוח לצנזר את הפרסומים שבענייננו, הם שמבססים גם את חסינותה מפני תביעות דיבה – בכלל, ולמצער שעה ש"ש אין מדובר במקרה קיצון, שבו כל בר דעת, אף מבלי להיזקק להכרעה שיפוטית, יאמר, שמדובר באמירה בלתי חוקית בעליל".

17. אין בהליך האישור שנותנת המשיבה להפצת כרזות או עלונים בתחומה כדי ליצור את התנאים להטלת חובה משפטית לתוכם, אלא במקרים נדירים שבהם אי חוקיות מתנוססת כדגל שחור מעל הפרסום, וברור לחלוטין שאין כל הגנה בדין מפני טענה למעשה פלילי או לעוולה אזרחית. לחלופין, ככל שהליך האישור שבו נוקטת המשיבה הוא שיוצר את החשש שתוטל עליה אחריות לתוכנו, עליה לחדול ממנו. הליך זה כשלעצמו מהווה מגבלה מיותרת על חופש הביטוי, וככל שהוא פותח את הפתח להחמרת הפגיעה – על המשיבה להימנע ממנו.

18. דווקא פסק הדין הוא שעלול, בכל הכבוד, ליצור יש מאין אחריות של המשיבה לכל פרסום שמופץ בתחומה. ברובם המכריע של המקרים קשה לדעת מראש האומנם יש בפרסום משום לשון הרע שאין לה הגנה בחוק. מטעם זה נפסקה ההלכה, שבמקרה של ספק יש להימנע מצנזורה מוקדמת. פסק הדין אינו הולך בדרך זו והוא פותח את הפתח לתוצאות קשות: הוא מאפשר לאוניברסיטאות לפסול כל פרסום בכל מקרה של ספק, ולו קל; הוא מתמרץ אותן לקיים צנזורה מחמירה; הוא מעודד כל אדם, שיבקש למנוע פרסום כזה או אחר בתחומי הקמפוס, לאיים על האוניברסיטה בתביעת לשון הרע, ואפילו ברור לו ולכל בר דעת כי אין לתביעה מעין זו ידיים ורגליים; כל אלה מאיימים להטיל אפקט מצנן חמור על חופש הביטוי באוניברסיטאות ובמרחב הציבורי כולו.

19. גם לו היה קיים סיכון כלשהו להסתבכות בתביעה משפטית טורדנית, הסיכון הוא חלק מהחובה לכבד את חופש הביטוי. לפיכך, שגה בית משפט קמא במתן תמריץ לצנזורה והטלת אפקט מצנן על חופש הביטוי, משום שאליבא דהכרעתו די בכך שיהיה איום או חשש קל שבקלים להסתבכות בתביעת סרק כדי שהאוניברסיטה תהיה רשאית להטיל צנזורה על ביטוי פוליטי - קביעה שיפה למגוון אינסופי של ביטויים שנויים במחלוקת המופנים כלפי נבחרי ציבור.

שיקול הדעת של המשיבה

20. המבחן שבו יש לבחון את החלטת המשיבה הוא מבחן הוודאות הקרובה לפגיעה חמורה בערך מוגן אחר. מבחן הסבירות אינו בא במקום המבחן הוודאות הקרובה אלא פועל "במסגרת מבחן זה ומהווה את האמצעי הראוי להגשמתו" (עניין [אינדור 1991](#) [5], עמ' 694). אבל גם אם נסתפק במבחן הסבירות – פסק הדין אינו תוחם את שיקול הדעת "הסביר" של המשיבה. הלכה למעשה הוא מאמץ את הקו שהתוותה המשיבה, ושלפיו די בכך שקיים חשש, קלוש ככל שיהיה - לפגיעה תדמיתית או להסתבכות בהתדיינות משפטית - כדי שהגבלת חופש הביטוי בעטיו תחשב ל"סבירה". בית משפט קמא קובע (בעמוד 8), כי אין מקום להתערבותו בהחלטת המשיבה כל עוד זו לא חצתה את "**גבולות המתחם הוירטואלי**" של שיקול הדעת הנתון לה. אולם פסק הדין אינו משרטט את הגבולות האמורים ונמנע מלדון בשאלת הסבירות עצמה. בכל הכבוד, לא די בהעדר שיקול זר כדי לקבוע שהחלטת המשיבה מצויה במתחם הסבירות.

21. בית המשפט קמא התעלם מהסכנה המיוחדת הנשקפת לחופש הביטוי הפוליטי מצידו של הממסד, שמטבעו רואה בו גורם מאיים שיש להגביל, ולא שקל את אמת המידה המקלה שבה נוקט הדין כלפי ביקורת חריפה - ואף בוטה ומשתלחת שלא כבענייננו - של האזרח כלפי נבחרי ציבור.

22. חופש הביטוי שמתיר בית משפט קמא יגן רק על "ילדים וזרי פרחים בידיהם" הצועדים "ברחובה של עיר" (עניין [לוי 17](#)] [17], עמ' 401), אך לא מעבר לכך. אם נלך בדרכה של המשיבה, שאומצה על ידי בית משפט קמא, וננסה לגזור כללים ברורים מתשובתה ניוותר עם מערכת של צנזורה עמוקה וגסה, שהקריטריון הקובע בה הם חששות בעלמא ותחושות בטן. קשה למצוא דוגמא מובהקת יותר **למדרון החלקלק של התערבות בחופש הביטוי**. בדיוק למקרים כגון זה שלפנינו מכוונת האזהרה שלפיה: "במשטר חוקתי המגן על חופש הביטוי יש להחמיר עם הליך של מניעה מוקדמת ה'מקפיא' את חופש הביטוי והנערך על-ידי גוף שאינו בית המשפט" (עניין [סטיישן פילם 23](#)] [23], עמ' 682).

ע"א 9505/11
קבוע לדין ביום 25.4.13

בבית המשפט העליון
בשבתו כבית המשפט לערעורים אזרחיים

המערערים:
1. רן צורף
2. נגה רותם
3. נעמי מרק
4. סבסטיאן בן דניאל
5. האגודה לזכויות האזרח בישראל
ע"י ב"כ עוה"ד דן יקיר ו/או אבנר פינצ'וק ואח'
מהאגודה לזכויות האזרח בישראל
רחוב נחלת בנימין 75 תל אביב 65154
טלפון: 03-5608185, פקס: 03-5608165

- נ ג ד -

המשיבה:
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ע"י ב"כ עוה"ד בעז בן צור ו/או חגי הלוי ו/או יפעת נפתלי
בעז בן צור ושות' משרד עורכי דין
רחוב ברקוביץ 4 (מגדל המוזיאון), תל אביב
טלפון: 03-6075001, פקס: 03-6075029

רשימת אסמכתאות מטעם המערערים

1. ע"א 214/89 אבנר נ' שפירא, פ"ד מג(3) 840 (פורסם בנבו, 22.10.1989).
2. ע"א 3414/93 און נ' מפעל בורסת היהלומים בע"מ, פ"ד מט(3) 196 (פורסם בנבו, 29.11.1995).
3. רע"פ 2660/05 אונגרפלד נ' מ"י (פורסם בנבו, 13.8.2008).
4. בג"צ 7793/05 אוניברסיטת בר-אילן נ' בית הדין הארצי לעבודה, (פורסם בנבו, 31.1.2011).
5. בג"צ 953/89 אינדור נ' ראש עיריית ירושלים, פ"ד מה(4) 683 (פורסם בנבו, 11.3.1991).
6. בג"צ 6226/01 אינדור נ' ראש עיריית ירושלים, פ"ד נז(2) 157 (פורסם בנבו, 2.2.2003).
7. ע"א 319/65 אלבלדה נ' חברת האוניברסיטה העברית, פ"ד כ(1) 204 (פורסם בנבו, 30.1.1966).
8. בג"צ 4330/93 גאנס נ' ועד מחוז תל-אביב לשכת עורכי הדין, פ"ד נ(4) 221 (פורסם בנבו 13.10.1996).
9. ה"פ (מחוזי - ב"ש) 2085/07 דויטשר נ' אוניברסיטת בן גוריון (פורסם בנבו, 16.4.2008).
10. ע"א 5977/07 האוניברסיטה העברית נ' שוקן בע"מ (פורסם בנבו, 20.6.11).
11. דבע (ארצי) 41-27/נז ההסתדרות הכללית נ' מכתשים מפעלים כימיים בע"מ, פד"ע ל 449 (3.2.1997).
12. עתמ (ת"א) 1058/05 הס נ' ראש עיריית ר"ג (פורסם בנבו, 17.3.2005).

13. עתי"מ (ת"א) 1282/02 [הס נ' ראש עיריית ת"א](#), פ"מ תשס"ב 481 (פורסם בנבו, 9.7.2002).
14. ד"נ 9/77 [חברת החשמל בע"מ נ' "הארץ" בע"מ](#), פ"ד לב (3) 337, 351 (פורסם בנבו, 27.8.1978).
15. עא 294/91 [חברת קדישא גחש"א נ' קסטנבאום](#), פ"ד מו(2) 464 (פורסם בנבו, 30.4.1992).
16. בג"צ 399/85 [כהנא נ' רשות השידור](#), פ"ד מא(3) 255 (פורסם בנבו, 20.7.1987).
17. בג"צ 153/83 [לוי נ' מפקד המחוז הדרומי](#), פ"ד לח (2) 393 (פורסם בנבו, 13.5.1984).
18. ה"פ (מחוזי - חי"י) 283/04 [מוסעב דוח'אן נ' אוניברסיטת חיפה](#) (פורסם בנבו, 23.11.2005).
19. בג"צ 731/86 [מיקרו דף נ' חברת החשמל לישראל בע"מ](#), פ"ד מא(2) 449 (פורסם בנבו, 12.4.1987).
20. ע"א 4531/91 [נאסר נ' רשמת העמותות](#), פ"ד מח(3) 294 (פורסם בנבו, 25.8.1994).
21. תא (חי"י) 1273-07 [סובול נ' אוניברסיטת חיפה](#) (פורסם בנבו, 1.7.2009).
22. ע"פ 293/89 [סוקולובסקי נ' מדינת ישראל](#), פ"ד מו (3) 92 (פורסם בנבו, 13.5.1992).
23. בג"צ 4804/94 [סטיישן פילם בע"מ נ' המועצה לביקורת סרטים](#), פ"ד נ(5) 661 (פורסם בנבו, 9.1.1997).
24. רע"א 2572/04 [פריג' נ' "כל הזמן"](#) (פורסם בנבו, 16.6.2008).
25. עע"ם 3307/04 [קול אחר בגליל נ' המועצה האזורית משגב](#) (פורסם בנבו, 4.4.2005).
26. ע"א 6024/97 [שביט נ' חברה קדישא גחש"א ראש"צ](#), פ"ד נג(3) 600 (פורסם בנבו, 6.7.1999).
27. ת"א (מחוזי-תא) 1332/08 [תמוז נ' אוניברסיטת תל-אביב](#), (פורסם בנבו, 30.9.2009).

ספרות

28. אהרן ברק "המסורת של חופש הביטוי בישראל ובעיותיה" [מבחר כתבים](#) א (תש"ס) 531.
29. אילן סבן "הקצאת משאבי ביטוי, פגיעה ברגשות והשפעה על תרבות בחברה שסועה העוברת שינוי" [עיוני משפט לג](#) (2010) 473.
30. אילנה דיין-אורבך "המודל הדמוקרטי של חופש הביטוי" [עיוני משפט כ](#) (תשנ"ו-תשנ"ז) 377.
31. אסף הראל, גופים דו-מהותיים - גופים פרטיים במשפט המנהלי (2008).
32. רענן הר-זהב, ברק מדינה, דיני השכלה גבוהה (1999).